

KÖZBIRTOKOSSÁGOK, LEGELTETÉSI TÁRSULATOK A HEGYKÖZBEN

PETERCSÁK TIVADAR

Gazdag állattartási néprajzi irodalmunk kevésbé vizsgálta a gazdasági társulatok, közösségek szerepét, működését. Erre a tényre több kutató felhívja a figyelmet. *K. Kovács L.* 1948-as összefoglaló tanulmányában hangsúlyozza, hogy az állattenyésztés technikáját, a tartás módját részletező leírások mellett fontos feladat a közigazgatási kapcsolatok, a legeltetési rendszerek vizsgálata. *Tálas I.* a Kiskunság népi állattartását feldolgozó munkájában szentel nagyobb teret a pásztorkodás szervezeti kereteinek.² Itt azonban még kimarad a parasztság részéről létrehozott kisebb szervezetek bemutatása. *Csiba L.* történeti adatokat közöl egy csallóközi kismemesi falu közbirtokosságáról.³ Több tanulmány foglalkozik a juhtartáshoz kapcsolódó gazdasági társulatokkal,⁴ de alig találunk a kisparaszti szarvasmarha- és sertéstartás közösségi szervezeti formáit ismertető feldolgozásokat. *Földes L.* 1962-ben megjelent munkájában hangsúlyozza, hogy az állattartás módszereit, technikájának részleteit vizsgáló néprajzi kutatásunk adós a gazdasági közösségek tanulmányozásával, pedig ez az állattenyésztés egész rendszerének megismeréséhez nélkülözhetetlen.⁵ A szerző példamutatóan tárja fel egy alföldi juhtartó gazdatársaság tulajdonviszonyait, szervezeti kereteit. *Szabadfalvi J.* összefoglaló művében a kutatástörténet hiányosságai között szintén kiemeli a legeltetési társulatok szerepének, a legeltetési jog alakulásának vizsgálatát.⁶ Legújabban *Varga Gy.* hívja fel a figyelmet a lokális gazdasági társulásokra, s hangsúlyozza, hogy a paraszti gazdálkodás, és ezen belül az állattenyésztés sohasem jeleztette az egyes kisüzemek elszigeteltségét, hanem számtalan, egymással kapcsolatban álló szervezet, csoport tevékenykedett, melyek egy falun belül organikus egységet képeztek.⁷ Kiváló gazdaságtörténészünk, *Szabó I.* a földközösségi maradványok között mint a 20. század évtizedeiben is meglevőket említi a közösségi használatban maradt legelők és erdők kezelésének szabályozására alakult különféle úrbéres társulatokat.⁸

A továbbiakban az abaúj-zempléni Hegyköz legeltetési társulatait, köz-

1. *K. Kovács L.*, 1948. 1—2. 17.

2. *Tálas I.*, 1936.

3. *Csiba L.*, 1958. 311—337.

4. Pl. *Földes L.*, 1962. 27—80.; *Dobrossy I.*, 1972—74. 93—108.

5. *Földes L.*, 1962. 28.

6. *Szabadfalvi J.*, 1970. 11.

7. *Varga Gy.*, 1976. 161.

8. *Szabó I.*, 1976. 353.

birtokosságait kívánom bemutatni recens gyűjtés és levéltári kutatás alapján. A levéltári források felhasználásával a jobbágyfelszabadítástól, illetve az azt követő tagosításoktól, legelő- és erdőelkülönítésektől kísérhetjük nyomon a közbirtokosságok tevékenységét. Területünk állattenyésztéséről több részlet-tanulmány jelent meg,⁹ s ezek hangsúlyozzák, hogy a Hegyközben az állattartás a földművelés szerves kiegészítője. Legnagyobb hagyományai a szarvasmarhatartásnak és a juhtartásnak vannak, de a nagykiterjedésű erdőkben a 20. század elejéig általános volt a sertésmakkoltatás is. Az állattartás alapját a gye- és erdei legelők biztosították, a takarmánynövények termesztése a 19—20. század fordulóján kezdődik, de csak a két világháború között terjed el.

A jobbágyfelszabadítás előtt a földesúr és a jobbágyok közösen használták a legelőt, az erdőben pedig a földesúr faizást engedett jobbágyainak. Az egyes falvak legelőiről, legeltetési lehetőségeiről csak szórványos adataink vannak a 19. század első feléből. Az 1826-ban végzett összeírás szerint Radványban volt 132 hold közös legelő,¹⁰ Filkeházán 239 hold,¹¹ Vitányban 171 hold,¹² Villyben pedig még nem mérték fel a legelő területét.¹³ A 19. század közepén Mikóhá- zán elegendő,¹⁴ Alsó- és Felsőregmecen pedig jó minőségű legelőről írnak.¹⁵ A többi faluban a határbeli erdők és cserjék tisztásai nyújtottak legelő terü- letet az állatoknak. A füzérradványi Károlyi uradalom 1828-as összeírása mint gyakorlatot közli, hogy azoknak a községeknek — Filkeháza, Nyíri, Pál- háza, Radványi Új Huta, Mátyásháza —, melyeknek nincs elegendő legelőjük, engedélyezik, hogy marháikat az uradalom ún. *füzéri alsó erdő*iben legeltessék.¹⁶ A legelő- és erdőelkülönítési peres iratok tanúvallomásai is igazolják a fentieket. 1857-es tanúvallomás: „Nyíri helység legelői: *Vigyázó, Dobróka, Lapis, Bőrhegy, Tőgyes, Csapás és Rátka*, ezen legelő köves, cserjés és sovány, közösen használ- tatik, de a mellette levő erdőben is szabad legeltetni”¹⁷ 1860: „Szabadon és kor- látlanul, azonban közösen a volt földes urasággal legeltettünk marháinkat min- den fizetés nélkül — használtunk még ezen meg nevezett legelő téreken felül az er- dei legeltetést is és pedig ha makk meg nem termett, egész éven átt —, ha pedig a makk meg termett, akkor tsak Szent József napjától szeptember 9-ig. Ezen kívül mint egy 12. esztendő előtt, az úgy nevezett Préda hegybe is szabad volt marháinkat legeltetni — honnan azonban azon időtül fogva tökéletesen ki- zárattunk.”¹⁸ A legelő minőségére utal: „A már meg nevezett legelő területeken termeni szokott fű, keves ugyan és sovány, de marha tenyésztésre nem káros, sótt annyiban hasznos, mennyiben egészséges füvet terem.”¹⁹

9. *Petercsák T.*, 1972.; *Petercsák T.*, 1973.; *Petercsák T.*, 1974a.; *Petercsák T.*, 1975.; *Petercsák T.*, 1976a.; *Petercsák T.*, 1976b.; *Petercsák T.*, 1977.; *Szabadfalvi J.*, 1968.; *Tagán G.*, 1939.

10. 1200 □-öllel felvéve. *Éble G.*, 1911. 268.

11. *Éble G.*, 1911. 271.

12. *Éble G.*, 1911. 281.

13. *Éble G.*, 1911. 283.

14. *Fényes E.*, 1851. 89.

15. *Fényes E.*, 1837. 46.

16. *Éble G.*, 1911. 185., 275., 288.; Országos Levéltár Károlyi Levéltár 16. cs. No. 159., No. 160., No. 163.

17. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár, Miskolc, VII—1/c. 184.

18. Uo.

19. Uo.

Az erdei haszonvételek közül a faizás volt a legáltalánosabb, melynek gyakorlatáról egy 1865-ös tanúvallomás tudósít: „Filkeháza község határában erdő sem nem létezett, sem jelenleg nem létezik. A fajzás gyakorlatára nézve elől adják a volt úrbéresek egyhangúlag, hogy 1848/9 ik év végéig a telkes gazdák téli időben hetenként két szekérrel, nyári időben pedig hetenként egy szekérrel a rendes sectióból vagy is vágásból szállíthassanak magok részére nyers tűzi fát, minden leg kisebb megszorítás nélkül — ezen élvezetér a földes uraságnak egy egész telekről egy egész ölet v. aránylag fél öl fát — melyet az úrbéri zsellérek a földes uraság erdejében kivágnak, haza szállítani kötelesek voltak.”²⁰

Az 1848-as jobbágyfelszabadítás után is sok szál fűzte még össze a jobbágybirtokot a földesúrral. Rendszeretlenül maradt az erdő és a legelő kérdése, melyet I. Ferenc József 1853. március 3-án kibocsátott nyílt parancsa, az úrbéri pátens oldott meg. Ez kötelezővé tette a legelő és az erdő korábban csak engedőleges elkülönítését a földesúr és az úrbéresek között. Az elkülönítés a földesúri és a parasztbirtok gazdasági egybekapcsoltságának, a határhasználat közösségének felszámolását jelentette.²¹ Az elkülönítést a rendelet nyomán felállított úrbéri bíróságok intézték. Rendszerint hosszú éveket vett igénybe, amíg a földesúr és a jobbágyok igényeit figyelembe véve döntést hoztak. A legtöbb viszály az egy jobbágytelekre eső legelő- és erdőjárandóság holdmennyisége között bontakozott ki. A rendeletben megszabott jobbágytelkenkénti 4—22 hold közötti legelő és 2—8 hold közötti erdő²² mennyiség kiszabását a legelő és az erdő minősége, az úrbéri faizási haszonvétel gyakorlata befolyásolta. Alapul a jobbágytelket vették, s nyolc úrbéri zsellér számára egy egész telek utáni legelőt és erdőt számítottak.²³

A Hegyközben az 1850-es évek végétől az 1870-es évekig zajlottak a tagosítási és elkülönítési perek. Ennek végeztével községenként megszabták az egy telekre jutó legelő és erdő mennyiségét, és külön kimérték a volt úrbéresek számára. Az alábbi táblázatban a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltárban fellelhető anyagból közlöm néhány hegyközi falu elkülönítési adatait.²⁴ Filkeháza és Nyíri úrbéresei volt földesurukkal, gr. Károlyi Edével kötötték meg az egyezséget, míg Alsóregmec, Nagybózsva és Kovácsvágás volt jobbágyai nemesi közbirtokosságokkal egyezkedtek. E három falu nemesi közbirtokosságainak eredete, tényleges működési mechanizmusa ismeretlen előttünk.²⁵ Meglétükre a peres iratok nyújtanak adatokat. Alsóregmec, 1863: „... a Préda

20. BL, Miskolc. VII—1/c. 80.

21. *Kolossváry Sz-né.*, 1975. 43.

22. 1200 □-ölével véve 1 holdat.

23. *Für L.*, 1972. 110.; 1871. LIII. tc. 27. §, 28. §. Az 1871. évi törvények...

24. BL, Miskolc, VII—1/c. 117., 80., 179., 184.; BL, Sátoraljaújhely, VII—2/c. 31., 56., 3. A jobbágytelek mennyisége községenként változik: Alsóregmecen 1 hold (1200 □-öl) belsőség, 22 hold szántóföld, 6 kaszavágó rét (VII—2/c. 3.); Villyben 24 hold szántóföld és 6 embervágó kaszáló (1000 □-öl — VII—2/c. 56); Nagybózsván az 1 hold belsőségen kívül 24 hold szántó és 8 kaszavágó rét. (VII—1/c. 179.)

25. Csiba L. egy csallóközi kismemesi falu, Tejfalu nemesi közbirtokosságának történetéről közöl adatokat. Ezek szerint a közbirtokosság legfontosabb tevékenysége az osztatlan közös birtokok, az erdők, legelők használatának szabályozása volt. *Csiba L.*, 1958. 319. További kutatások deríthetnek fényt a hegyközi nemesi közbirtokosságok működésére.

Község	Elkül. ideje	Telkek száma	Egy telekre jutó erdő legelő		Összes erdő (h)	Összes legelő (h-1200 □-öl)
Kisbózsva	1862	6 ⁴ / ₈	5	8	32 ¹ / ₂	52
Filkeháza	1874	19 ² / ₈	6	7	123	143 ¹ / ₂
Nagybózsva	1872	8 ⁶ / ₈	7	4	61 ²⁵ / ₁₀₀	35
Nyíri	1860	34 ¹ / ₈	—	8	149 ³ / ₈	277 ⁵ / ₈
	1863?					
Mikóháza	1866	20	6 ¹ / ₄	—	125 ¹⁵⁰ / ₁₂₀₀	125
Vitány	1872	— ¹ / ₈	—	—	—	—
Villy	1878	24	4 ³ / ₄	10	112 ²² / ₁₀₀	245 ²⁵ / ₁₀₀
Alsóregmec és Széphalom puszta	1864	28 ⁶ / ₈	9		258 ⁷⁵ / ₁₀₀	

erdőségből a múlt 1843-ik évben kihaló erdőben úgy a lakosság, mint a közbirtokosság erdei legeltetési gyakorlatot élvezett.”²⁶ Nagybózsván az úrbéri egyezség „a Nagy Bózsvai felperes közbirtokosság s volt földes uraság — másrészt pedig alperes községbeli volt úrbéri s földesúri viszony alatt állott lakosság között” kötött meg 1872-ben.²⁷ A nagybózsvai nemesi közbirtokosság mint volt kollektív földesúri terület a részére kimért erdőterületet 1873-ban felosztotta tagjai között. Az úrbérrendezési iratokban talált megállapodás szerint hét tag között osztották szét az erdőt $\frac{1}{4}$ — $\frac{11}{4}$ részig terjedő mennyiségben.²⁸ Kovácsvágás sajátos helyzetű település a Hegyközben. Lakóinak nagy része kismes — 1859-ben 277 — akik az elkülönítési perekben nemesi közbirtokosokként szerepelnek. Az 1860-as jegyzőkönyv szerint: „a közbirtokosok ügyvédje előadja, hogy az úrbéri legelő a majorságitól a legelő helyszíni fekvése miatt el nem különíthető és pedig azért, mert Kovács Vágás helységben gyeplélegelő nem létező, a legeltetés valamint a nemesek, úgy a volt úrbéresek által is csak az erdőben . . . gyakoroltatik. Az erdőre nézve pedig azt jegyzi meg, hogy az úrbéri erdőnek elkülönítése tetemes költséggel összekötve lévén, a nemes rendű közbirtokosok és alperesek az úrbéri erdőnek külön leendő kiadását nem kívánják és az oknál fogva a volt úrbéri jobbágyok fajzasi illetőségét a földesuraság birtokában és kezelése alatt maradandó erdőségből évenkénti fa illetmény szerint szabályoztatni . . . kéri.”²⁹ A peres iratok hiányossága miatt nem derül ki, hogyan történt meg az egyezség, volt-e elkülönítés és mikor.

A volt úrbéresek számára kimért erdőket és legelőket a volt jobbágyok és zsellérek felosztatlan állapotban, közösen használták. Ez a közös használat azonban nem lehetett zökkenőmentes, amit az alsóregmeci bíró 1870. július 31-én kelt és a megyei úrbéri bíróság elnökének címzett levele igazol. Ebben írja, „hogy a zsellérek részére telkes gazdákkal közösen kiadott legelőnek a zsellérség semmi hasznát nem vehet(i).” A zsellérség nevében kéri, hogy a zsellérek részére megállapított erdőt és legelőt mérjék ki külön a részükre.³⁰ A volt úrbéresek számára kihaló erdők és legelők közös használatának

26. BL. Sátorlajújhely, VII—2/c. 3.

27. BL. Miskolc, VII—1/c. 179.

28. Uo.

29. BL. Miskolc, VII—1/c. 126.

30. BL. Sátorlajújhely, VII—2/c. 3.

kezdeteit alig ismerjük. A 19. század második felében még a községi előljáróság — *bíró, 2 hites, 12 tagú képviselőtestület, erdőgazda* (Pusztafalu) — intézte a legelővel és az erdővel kapcsolatos ügyeket. Felsőregmec képviselőtestületi jegyzőkönyvében az 1890-es években még nem szerepel a közbirtokosság kifejezés, bár legelő- és erdőügyeket tárgyaltak. Először 1903-ban említik a *közbirtokosok erdőkezelő pénztárnoka* tisztségét.³¹ Tisztázatlanok az erdő- és legelőhasználat szabályozására létrejött szervezetek megalakulásának körülményei. Ezekre csak az országos rendelkezések és a recens hagyomány egybevetésével következtethetünk. Az 1894. XII. tc. szerint az osztatlan közös tulajdont képező legelőknél az érdekelt birtokosok közgyűlése állapítja meg a legelőrendtartást, a legeltetés, az állattenyésztés, s az apaállattartás módozatait. A közgyűlés elnöke rendszerint a községi bíró. A birtokossági közgyűlés határozatait a községi előljáróság hajtja végre.³² Az 1898. évi XIX. tc. a volt úrbéres közösségeket önálló erdőbirtokosságokká alakította, és az erdőket a legelőktől külön kezelésbe vette. A közös birtokosok gyűlésének határozatait a választott elnök, választmány, erdőgazda, pénztárnok hajtják végre.³³ Az 1913. évi X. tc. mondja ki, hogy a közbirtokosságok legeltetésben érdekelt tagjaiból legeltetési társulatokat kell szervezni.³⁴ Az 1935. évi IV. tc. rendeli el, hogy a közös erdőhasználatra kötelezett tulajdonostársak kötelesek erdőgazdasági és egyéb közös ügyeik intézése céljából erdőbirtokossági társulattá alakulni.³⁵ Végül a 144 000/1948. F. M. rendelet szerint a helyi tanácsok mellett legeltetési bizottságokat kell alakítani.³⁶

A fenti országos érvényű törvények és rendeletek vidékenként más-más módon realizálódtak. A recens hagyomány szerint a hegyközi falvakban is működtek az állattartó és erdőtulajdonos gazdákat tömörítő szervezetek. Elnevezésük változó. A századforduló évtizedeiben az *úrbéres közbirtokosság, úrbéri közbirtokosság* (Füzérkajata), *úrbéres bizottság* (Nyíri), *úrbéri bizottság* (Füzérkajata) és *közbirtokosság* elnevezések a leggyakoribbak. Külön erdőbirtokossági társulatok megalakulásáról nem tudunk a Hegyközben. Területünk déli részén, Alsóregmecen és Mikóházán 1908-ban alkotják meg a közbirtokosságok legelőrendtartását.³⁷ A közbirtokosságok legeltetési társulatainak megalakulására az 1920-as évek végén, az 1930-as évek elején került sor. Ekkor alkotják meg alapszabályaikat, legelőrendtartásaikat és összeállítják a társulat névjegyzékét.³⁸ A közbirtokosságokban vezető tisztségeket viselő adatközlőim és a közbirtokossági jegyzőkönyvek szerint a kis határu hegyközi falvakban tulajdonképpen csak egy szervezet, a *közbirtokosság* működött. Erdőügyekben hivatalosan a *közbirtokosság* vagy *erdőbirtokosság*, legelőügyekben a *legeltetési társulat*, *legelőtársulat*, az 1950-es években pedig a *legeltetési bizottság* kifeje-

31. BL. Sátorajáújhely, V/1. Felsőregmec község képviselőtestületi jegyzőkönyve 1893—1937.

32. *Magyar törvénytár*, 1912. 787—788.

33. 1898. évi. . .

34. *Magyar törvénytár*, 1914. 98—99.

35. 1935. évi. . . 38.

36. *Gruber F.*, 1960. 15.

37. BL. Sátorajáújhely, IV. B.—1417/4. 431; 430.

38. Ezek országos érvényű nyomtatványok, melyekben a helyi viszonyokra vonatkozó kézírásos bejegyzéseket találunk.

zést használták. A falu szóhasználatában azonban mindvégig a *közbirtokosság* kifejezés az általános mindkét esetben. Kovácsvágás kismemesi jellegéből következően még a két világháború között is a *Kovácsvágási Nemesi Közbirtokosság* nevet viselte az itteni szervezet. Tisztázásra vár, hogy ezen belül milyen volt a régi kismemesek és a volt úrbéreszek együttműködése az erdő és a legelő használatában. Kovácsvágáson 1947/48-ban alakítottak külön *legeltetési társulatot*, melynek a közbirtokosságtól külön vezetősége volt.³⁹ Nagyhutában csak 1946-ban alakult közbirtokosság, amikor kiosztható szántóföld nem lévén, a falut körülvevő erdőségekből kaptak ún. *juttatott erdőt*. Vágáshután viszont két közbirtokosságról tudunk. Az *Oprendek-féle közbirtokosság* 1928-ban létesült közösen vásárolt erdő ügyeinek intézésére. A *prédahegyi közbirtokosság* az 1946-ban juttatott erdőkhöz kapcsolódott. Mindkét közbirtokosságnak külön vezetősége (*elnök, pénztárnok és erdőgazda*) volt.

Az erdővel és a legelővel kapcsolatos legfontosabb ügyekben a közbirtokossági tagok közgyűlése döntött. Évente kétszer, tavasszal és ősszel tartottak rendes közgyűlést, de a helyi körülményektől függően évente több rendkívüli közgyűlést is összehívtak. Erről dobszóval értesítették a lakosságot. Rendszerint az iskolában tartották vasárnap délután. A tagok kétharmadának jelen kellett lenni a szavazatképességhez. Az ügyek tényleges intézése a *vezetőség, úrbéri vezetőség* (Pusztafalu) feladata volt. A vezetőséget rendszerint három évenként választották, s az alábbi tisztségekből állt: *elnök* vagy *úrbéri elnök* (Pusztafalu), *alelnök* (Pusztafalu), *pénztáros* vagy *pénztárnok*, illetve *erdőkezelő pénztárnok* vagy *pénzkezelő*,⁴⁰ *jegyző, gazda, bikagazda, kangazda* vagy *kondásbíró* (Filkeháza), *községgazda* (Filkeháza) illetve *megbízott* (Füzér), *erdőgazda* vagy *erdőbíró* (Pálháza, Filkeháza). A fenti tisztségeken kívül Pálházán 3—4, Füzérkaján 2 *hites, Nyíriben 3 vezetőségi tag*, a többi faluban 5—6 *választmányi* vagy *választmányosi tag* segítette a munkát. A vezetőség alkalmanként ülésezett az elnök házában. Az *elnök* a községi *cselédek* (*csordás, kondás*) és egyéb alkalmazottak (*mezőőr, erdőőr*) felettése volt, és hivatalos ügyekben ő képviselte a közbirtokosságot. Ügyelt, hogy az alkalmazottak rendszeren ellássák feladatukat, felügyelt a legelők karbantartására, a legeltetés rendjére, az apaállatok megfelelő gondozására, a falu határában levő kutak javítására. Az elnököt a legmódosabb, legrátermettebb gazdák közül választották. Munkájáért tiszteletdíjat kapott. Filkeházán 1945-ben 60 pengő volt az elnök éves fizetése.⁴¹ A *pénztáros* választásánál a megbízhatóság volt a fontos. Ő szedte be a fűbért, a legeltetési díjat, kifizette a közbirtokosság alkalmazottait, és elkészítette az éves költségvetéseket. Munkájáért egyes falvakban tiszteletdíj járt, pl. Filkeházán 1945-ben 50 pengő.⁴² Felsőregmecen viszont 1903-ban jegyzőkönyvben rögzítették, „hogy a pénzkezelők(nek) semi féle napi díjat vagy fuvar díj nem jár azt hivatalos kötelességének tarcsa ingyen teljesíteni”.⁴³ *Jegyzőnek* megfelelő írású, jó fogalmazási készségű és iskolázottabb férfit választottak. Ő írta a közgyűlések

39. Ezt magyarázhatja az a tény, hogy Kovácsvágás az egyik legnagyobb lélekszámú és határu falu a Hegyközben, s több, mint 2 ezer kat. hold saját erdővel rendelkezett.

40. BL. Sátoraljaújhely, V/1. Felsőregmec.

41. Sárospataki Rákóczi Múzeum Adattára, 72—65. 2.

42. Uo.

43. BL. Sátoraljaújhely, V/1. Felsőregmec.

jegyzőkönyveit, elkészítette a szerződéseket, és lebonyolította a hivatalos levelezéseket. Filkeházán 80 pengő fizetést állapítottak meg 1945-ben a jegyzőnek.⁴⁴ A *gazda* a bika és a kan takarmányozását intézte, ő adta ki a napi takarmányt a pásztornak.⁴⁵ A gazda segített a pénztárosnak összeszedni a fűbért, a pásztornak pedig a természetbeni juttatást. Tulajdonképpen az elnök helyettese volt (Filkeháza). Voltak falvak, ahol külön *bikagazdát*, *kangazdát* vagy *kondásbírót* választottak. Az *erdőgazda* a közbirtokossági erdő kitermelésével, a fa kiosztásával kapcsolatos ügyeket intézte. Az elnök és a választmányi tagok segítségével ő jelölte meg a kivágandó fákat, amikor *nomeruzáltak* (Filkeháza), és felügyelt a fa kitermelésére. *Erdőőrnek* vagy *kerülőnek* szegényebb falubelieket fogadtak a favágás és hazaszállítás idejére. A *mezőőr* vigyázott arra, hogy a csordán kívüli legeltetés csak a kijelölt helyeken legyen. Ha ez ellen vétett valaki, akkor *kárszedés* volt az elnök házánál.

A továbbiakban a közbirtokosságoknak csak az állattartással, elsősorban a szarvasmarha tenyésztéssel kapcsolatos feladatkörét, működését vizsgálom. A 19. század végén a hegyközi falvak 49 260 kat. hold összterületéből 4668 k h a legelő.⁴⁶ 1935-re 4244 holdra csökken a legelőterület,⁴⁷ bár a változás falvanként különböző mértékű. A hegyközi legelők közepes minőségűek, de az egyes községek természeti adottságaitól függően eltérőek. Alsó- és Felsőregmecen, Vilyvitányban, Füzérradványban jó a legelő, *vadlóherés fű* terem rajta. Kis-, Nagy- és Vágáshutában, Pusztafaluban, Pálházán viszont kopár, partos, gyenge minőségűek a legelők. A gyeplegelőkön kívül a csorda időszakos legelőjéül használták a réteket és a gabonafélék tarlóit a betakarítás után.⁴⁸ Az egyes falvak legelői rendszerint több dűlőben voltak. Füzérkajátán a *Szőlőhegy*, *Máj alja telek*, *Kajati cserje*,⁴⁹ Filkeházán a *Szkalkaalja*, *Kányahegy*, *Sztaglinc* és *Szonta* nevezetű legelőkre járt a csorda. Az első hármat egész évben legeltette a pásztor. A *Szonta* dűlőben levő legelőt szántóföldek vették körül, ezért ide csak a termés betakarítása után hajthatott. Rendszerint veréren eladták a legelő fűvét, a pénz pedig a közbirtokosság pénztárába került.

A közlegelők az 1913. X. tc. 20. §-a szerint jogilag a Hegyközben sem képezték a közbirtokosság (társulat) tulajdonát, „hanem mint osztatlan közös tulajdon a tulajdonostársaké marad, de igazgatása, kezelése és közös használatának szabályozása a társulatot illeti”.⁵⁰ Az 1894-ben és 1913-ban hozott törvények szerint a Hegyköz déli, Zemplén megyéhez tartozó falvaiban 1908-ban, illetve 1914-ben, az északi, Abaúj megyei községekben az 1920-as, 30-as években megalkotott legelőrendtartásokban szabályozták a legelő használatát. A közbirtokossági tagok a *legelőjog*, *legeltetési jog* alapján hajthatták ki álla-

44. SRMA. 72—65. 2.

45. A kishutai legeltetési szabályrendelet 1935-ben ezt írja a gazdáról: „A gazda köteles tisztét díjtalanul ellátni. Köteles a községi apaállat gondozásával és állandó jó karban tartásával járó összes teendőket anyagi felelősség mellett ellátni.” BL. Miskolc, IV. B. 409. 233.

46. *A magyar korona*..., 1897. Ugyanekkor 26.249 kat. hold az erdő és 12.786 k. h. a szántó föld területe.

47. *Magyar Statisztikai*..., 1935.

48. A tarlók legeltetését már 1826-ban több faluban említik OL. KL. 16. cs. No. 159; 160; 161; 17. cs. No. 165.

49. BL. Miskolc, IV. B. 409. 154.

50. *Magyar törvénytár*, 1914. 99.

taikat a legelőre. A legelőrendtartás elkészítésénél először is minden közbirtokosság felmérte a legelő területét. Megállapították, hogy hány *számos állatot* „bír el a legelő”, s ezzel a számmal elosztva a legelő területét, megkapták, hogy egy jogra mennyi legelő jut. Alsóregmecen, 1,228 kat. hold, Mikóházán 1,664 k h, Vilyben 1,06 k h, Filkeházán 999 □-öl, Hollóházán 161,5 □-öl, Nyíriben 1225 □-öl, Pálházán 1200 □-öl, Hosszúlázon 800 □-öl⁵¹ volt az egy joghoz tartozó legelő az 1900-as évek első felében. A jogokat ezután szétszították a jogosultak között. A jog alapja a telki állomány volt. Nyíriben, Filkeházán, Pálházán, Mikóházán, Nagybózsván, Vilyvitányban 3 kat. hold, Pusztafaluban 6 kat. hold, Füzérkajátán pedig 1 kat. hold föld után kaptak egy jogot.⁵² Egy jogra a legtöbb faluban egy marhát, illetve egy *számosállatot* (Nyíri, Füzérkajata, Filkeháza, Pálháza, Füzér, Mikóháza, Vilyvitány, Széphalom) hajthattak a legelőre, Alsóregmecen és Pusztafaluban azonban 3 marhát. Egy felnőtt szarvasmarha (2 éven felüli, kb. 4 mázsás) vagy ló, 2 csikó vagy 2 db két éven aluli növendékmarha, 5 sertés, 10 malac, 8 juh vagy kecske és 16 db fél éven aluli bárány vagy kecskegida⁵³ adott ki egy számos állatot. A szellérek rendszerint egy tehenet legeltethettek a közös legelőn, amiért *legeltetési díjat* (Nyíri, Vilyvitány), *legelőbért* (Pusztafalu, Felsőregmec) fizettek a közbirtokosság pénztárába. Felsőregmecen 1917-ben a legelőjog nélküli zsellérek az alábbi legelőbért fizették: „1 tehen után 16 korona, 1 tinó után 10 korona, öreg sertés után 8 korona, süldő után 6 korona, kisebb malac után 4 korona. Ezen legelőbért kötelesek kétrészletbe megfizetni az első felét a beiratás alkalmával a másik felét Szeptember 1 ére aki be nem íratja és nem fizet a legelőről kihajtatik a marhája.”⁵⁴ Vilyben 1914-ben 4 koronát,⁵⁵ a két világháború között Pusztafaluban évi 6 pengőt,⁵⁶ Kishutában évi 5 pengőt⁵⁷ kellett fizetnie számosállatonként annak, akinek nem volt legelőjoga. Füzérkajátán a *dolgozó marha* után kevesebbet, a *heverő marha* után több legelőbért szedtek. A jogot vásárolni is lehetett olyan gazdától, akinek kevesebb állata volt, mint amennyi legelőjog a földje után megillette. Pl. Nagybózsván a két világháború között egy anyakocát adtak egy legelőjogért. Az 1910-es években Vily községben „minden jogosult köteles a legeltetési időszak kezdete előtt legkésőbb márczius hó 1-ig a birtokossági tanácsnak bejelenteni, hogy mennyi állatot fog a legelőre bocsátani. Azok a jogosultak, akik a közlegelőre saját jószágaikat nem hajtják, jogosultságuknak bérbeadás vagy eladás útján való hasznosításával tartoznak a birtokossági tanácsot megbízni, kötelesek azonban ezen elhatározásukat évenként márczius hó 1-ig szóbelileg vagy írásbelileg bejelenteni.”⁵⁸

51. BL. Sátoraljaújhely, IV/3. 431, XV/17. 83; BL. Miskolc, IV. B. 409. 136; 211; 261; Saját gyűjtés.

52. A Zempléni hegyvidéken, Mogyoróskán 5 hold föld után járt egy jog, amire két állatot hajthattak ki. (*Ikvai N.*, 1962. 34.). Arkán a porta és a szántóföld után adták a jogot. Egy porta után járt egy jog, egy fél telek (14 kh.) után pedig még 4 jog. Egy legelőjogra egy marhát hajthattak (Debreceni Egyetemi Néprajzi Intézet Adattára, 742. *Bodó S. gy.*).

53. BL. Sátoraljaújhely, XV/17. 83. Villy. Kishutában a 3 éven felüli szarvasmarhát vették egy számos állatnak. (BL. Miskolc, IV. B. 409. 233.)

54. BL. Sátoraljaújhely. V/1. Felsőregmec.

55. BL. Sátoraljaújhely, XV/17. 83.

56. *Tagán G.*, 1939. 149.

57. BL. Miskolc, IV. B. 409. 233.

58. BL. Sátoraljaújhely, XV/17. 83.

Gyakran előfordult, hogy valaki több marhát hajtott ki, mint amennyi a joga után megillette. Ezt *túllegeltetésnek* nevezték. Az 1930-as években Pusztafaluban számosállatonként 5 pengőt,⁵⁹ Kishutában 2 pengőt,⁶⁰ Filkeházán az 1940-es évek végén 15 forintot, Pálházán pedig a fűbér kétszeresét kellett fizetni túllegeltetés esetén. Az így befolyt összegből abraktakarmányt vettek a bikáknak, vagy egyéb kiadásokra fordították. Az is előfordult, hogy a túllegeltetést nem pénzfizetéssel rótták le, hanem az illető gazda több napig vett részt a legelő tisztításában. A legelőrendtartásban meghatározták azt a maximális szarvasmarha állományt, ami esetén a legelő még nincs *túlterhelve*. Az 1930-as években Filkeházán 164, Füzéren 292, Füzérradványban 206, Füzérkajátán 320, Hollóházán 120, Kishutában 96, Nagybózsván 70, Nyíriben 244, Pálházán 240 számosállatot hajthattak a legelőre.⁶¹ Az 1913. évi X. tc. 36. §-a lehetővé tette a legeltetési társulatoknak, hogy a tagokból a társulati kiadások fedezésére szükséges legeltetési vagy egyéb használati díjat szedjenek.⁶² Ezt a díjat *legelőadónak* (Nyíri) vagy *fűbérnek* (Pálháza, Filkeháza) nevezték, és Nyíriben 5 forintot, Filkeházán 38 forintot jelentett számosállatonként. A fűbér összege évenként és falvanként változott az esedékes kiadásoktól függően. A legeltetési díjakat fele részben a legeltetés kezdete előtt, április 1-ig, fele részben pedig augusztus 1-ig kellett befizetni a közbirtokosság pénztárába. Az így befolyt összegből fedezték az adminisztrációs kiadásokat, fizették a közbirtokossági tisztviselők tiszteletdíját, a pásztor házának adóját, és a bika abraktakarmányának vásárlására fordították.

A közbirtokosság költségvetését a pénztáros állította össze, és rendszerint a tavaszi közgyűlésen fogadták el. Példaként közlöm a *Filkeházai Közbirtokosság legelő társulatának* 1947-es költségvetését.⁶³

1. állami adó	500 ft
2. apaállatok biztosítása	106 ft
3. apaállatok vizsgálati díja	30 ft
4. közb. épületek tűzbiztosítása	100 ft
5. közb. épületek karbantartása	100 ft
6. apaállatok ojtása	15 ft
7. közb. alkalmazottak biztosítása	20 ft
8. közb. gazda tiszteletdíja	40 ft
9. apaállatok só szükségletére	20 ft
10. előre nem látható költségekre	60 ft
	<hr/> 991 ft

A közös legelőket évenként egyszer, rendszerint tavasszal vagy ha idő engedte, még ősszel megtisztították a bokroktól, hantoktól. A *közmunkára* vagy *legelőtisztításra* minden gazda legelőjoga arányában volt köteles kiállni meghatározott számú napra. Utóbb több faluban már jószág alapján szabták meg

59. *Tagán G.*, 1939. 149.

60. BL. Miskolc, IV. B. 409. 233.

61. BL. Miskolc, IV. B. 409. 136; 151; 157; 155; 211; 233; 257; 262; 268.

62. *Magyar törvénytár*, 1914. 122.

63. SRMA. 72—66. 64.

a közmunka idejét, pl. Füzérkajátán egy tehen után 2 napot. Vilyvitányban több napi *legelőbirtással* szerzett legeltetési jogot az a gazda, akinek kevés volt, és több tehenet akart legelőre hajtani. A *pucolásra* (Nyíri, Filkeháza, Kishuta) fordított napok száma falvanként változó.⁶⁴ A közmunkában a gyerekeken kívül bármelyik családtag részt vehetett. A férfiak *baltát*, *ortókapát* (Pusztafalu, Filkeháza), *ortót* vagy *irtót* (Kishuta), *csákányt* vittek magukkal, amivel a *tővisket* és bokrokat *ortották ki*. Az asszonyok *laposkapával* (Pusztafalu) vágták a kisebb *szúrókat*, vasvillával hordták össze a legelő szélére, ahol elégették. A *legelőbirtás* (Filkeháza, Füzérkajata) idejét dobszóval tudatták a közbirtokossági tagokkal, és a falu végén gyülekezve indultak a legelőre, ahol reggeltől estig dolgoztak. A közbirtokossági jegyzőkönyvek szerint a közmunkáknál akadtak problémák, nem állt ki mindenki a legelőre járó szarvasmarhák arányában. A filkeházi közgyűlés 1947-ben úgy határozott, hogy „aki makacsságból közmunkába ki nem áll, 10 forint napi díjat köteles megfizetni, amiből a vezetőség más munkást fogad. Aki pedig tényleg nem képes kiállni, a közgyűlés a vezetőségre bízvaapidíjának méltányolását.”⁶⁵

Az állatállomány továbbtenyésztéséhez szükséges apaállatok (*bika*, *kan*) a közbirtokosság tulajdonát képezték. Vásárlásuk, takarmányozásuk gyakori témája a közgyűléseknek. A szarvasmarha-állománytól függően a kisebb falvakban egy, a nagyobbakban rendszerint 2—3 bikát tartottak. Az állam 1908-ban magára vállalta a tenyészbikák beszerzési árának 10—20%-át, vagy pedig a beszerzésre kamatmentes kölcsönt biztosított, valamint a megfelelő bikák kiválasztásával nyújtott segítséget.⁶⁶ A bikákat háromévenként selejtezték, és egy tornyosnémeti kereskedőnek adták el. Filkeházáról a Hernád-völgybe, Göncre, Zsujtára, Tornyosnémetibe jártak bikát vásárolni. Ottani bikatenyésztő gazdáktól vásároltak másfél, két éves állatot a járási főszolgabíró előzetes engedélye alapján. A bikát lábon hajtották haza, az orrába tett vaskarikánál fogva vezették kötélen, a vadabbakat két ember vezette vasrudakkal. A bika fontosságát és értékét jelzi a felsőregmeci jegyzőkönyv 1914. júl. 5-i bejegyzése: „nagy baleset érte a közbirtokosságot, mert elesett a közbirtokossági bika és kényszervágás történt”.⁶⁷ Ha új bikát vettek, s nem volt elegendő pénz a közbirtokosság pénztárában, az árát a gazdák adták össze tehenenként kivetett *bikapótlás* címen.⁶⁸ A bikákat a pásztorházak végében álló *bikaólb*ban vagy *bikaistáll*óban helyezték el. Ezek építésmódja, berendezése megegyezett a falubeli istállókéval. Ha két bikát tartottak, ún. *strajfával* választották el egymástól. A bikát rendszerint a *csordás* gondozta, takarmányozta. A téli időszakban más dolga nem is volt a pásztornak, a bikagondozásért fogadták egész évre. Ritka volt a bikák egyes gazdáknál való téli takarmányozása. Felsőregmecen 1911. december 29-én kötötték az alábbi szerződést a községi bika téli tartásáról.⁶⁹

64. Hasonló módon történt a legelőtisztítás a Zempléni-hegység középső falvaiban. (Szabó L., 1965. 146.) Mogyoróskán legelőjogonként 2 napot kellett a legelőtisztításban részt venni. (Ikvai N., 1962. 34.)

65. SRMA. 72—65. 13.

66. Éber E., 1961. 435.

67. BL. Sátoraljaújhely, V/1.

68. Uo.

69. Uo.

„E tárgyban a következő megállapodás jött létre az úrbéresek és Záneczki Pál felsőregmeci lakos között. Záneczki Pál kötelezi magát, hogy a község bikáját jó minőségben tartozik kezelni mai naptól 1912. évi május hó 10-ig. Tartozik eleséggel ellátni, sőról gondoskodni és jókarban tartani. Záneczki Pál kap ezért az úrbéresektől 220 koronát, mely összegnek a fele 1912. évi március hó 1-én és a másik fele pedig a bika átadásakor vagyis 1912. évi május hó 10-én fizetendő.” A bika szálastakarmánya közös falusi rétekről került ki, amit általában *Bikarétnek* vagy *Falurétnek* neveztek. Filkeházán a tagosítás és legelőelkülönítés során már 1875-ben a *Bisó* és *Ortás* dűlőben 2,47—2,47 hold *Falurétet* mértek ki a bika részére.⁷⁰ A gazdák *közmunkában* kaszálták és *takarták fel* a szénát. Tehenenként kellett kiállni, s a lófogattal rendelkezők hordták be a pásztorház mellett álló *falusi sopba* vagy *bikasopba* (Filkeháza), de a bikaól padlásán is tárolták. Aki nem vett részt a széna betakarításában, bizonyos összeget kellett fizetnie, amit a kaszálók italra költöttek, s a munka végétével áldomást ittak. A bikák abraktakarmányát az állattartó gazdaktól szedték össze, de a fűbérből is vásároltak. A gazdák évenként 10—15 kg árpát vagy zabot, 1—2 liter korpát és egy pohár sót adtak be tehenenként.⁷¹ Aki nem adta meg a kivetett mennyiséget, a közbirtokosság egy évre eltiltotta az apaállat használatától. A beszédést a *bikagazda* vagy *községgazda* végezte összel, és ő adta ki a napi takarmányt is a csordásnak. Pálházán, Kovácsvágáson és Filkeházán a bikaistállóban volt egy abrakos láda, *ferslók*, amit megbízható bika-gondozó esetén nyitva hagytak, leggyakrabban azonban zárni kellett, és a vezetőség tagjai felváltva mentek *abrakolni*. Kishutában és Nagyhutában a községi képviselőtestület engedélyezte, hogy a vadászati haszonbért segélyként átengedjék az apaállatot tartó közbirtokosságnak.⁷² A második világháború után az állam biztosított rendszeres pénzbeli támogatást, amiből a közbirtokosság megvehette a bika és a kan abraktakarmányát. Az 1930-as évekig a bika is kijárt a tehenekkel a legelőre, és a *folyatás* is ott történt. Hazafelé a pásztor bejelentette a gazdának, amiért egy pohár pálinkát és néhány fillér *dohányra* valót kapott. Amióta a bikák nem járnak a legelőre, a folytatás a bikaistálló mellett, az udvaron történik. Ahol több bika volt, ott a gazdák fajta, szín alapján választhattak, hogy melyikkel vemhesítsék a tehenüket. A tehenet mindig a férfiak vezették, a bikaistálló udvarán oszlopok közé állítják, s a gazda láncon tartja, amíg a pásztor rávezeti a bikát. A folytatás után csak néhány fillér *borra-valót*⁷³ vagy *cullagot* (Mikóháza) kapott a csordás, de sikeres ellés után 10 forintot is adnak. Más falusiaktól rendszerint meghatározott pénzösszeget szedtek a vemhesítés után, s ez a közbirtokosság pénztárába került. Pl. Felsőregmecen 1907-ben 2 korona 20 fillért fizettek egy tehén folytatásáért.⁷⁴ Az 1960-as

70. BL. Miskolc, VII—1/c. 80.

71. 1949-ben a filkeházi közgyűlés a kan abraktakarmányát az alábbiak szerint vetette ki: 2 mázsa árpa újig, ennek fele házanként, fele sertés után; 1/2 véka krumplici újig sertésenként, 1/4 véka házanként. (SRMA. 72—65. 25.)

72. Nagyhutában 1943-ban 140 pengőt fizettek segélyként a közbirtokosságnak (BL. Sátoraljaujhely, V/1.).

73. Pusztafaluban az 1930-as években 20 fillért kapott a csordás minden megfolyatott tehén után (Tagán G., 1939. 150.).

74. BL. Sátoraljaujhely, V/1.

évek végétől a falvak, illetve a termelőszövetkezetek nem tartanak bikákat. Jelenleg Nyíriben van egy inszeminátor, aki az egész Hegyközben intézi a mesterséges megtermékenyítést. Minden faluban akad egy gazda, aki az istállóját csekély térítésért átengedi e célra. Filkeházán a kijelölt ház kerítésére kitesznek egy deszkadarabot, ha van megtermékenyítendő tehén a faluban. Ez a jel a motorkerékpáron közlekedő inszeminátornak.

A Hegyközben a fejőstehenek legeltetési egységét *csordának*, őrzőjét pedig *pásztor*nak vagy *csordásnak* hívják.⁷⁵ Azokban a falvakban, ahol a vonómarhá-
nak és a növendékeknek külön gulyája volt (Kovácsvágás, Füzérkajata), a két pásztor megkülönböztetésére a *gulyás* és a *csordás* kifejezést használták. A többi faluban egyszerűen csak *pásztor*nak hívják, ahol pedig hosszabb ideig ugyanaz volt a csordás, keresztnevéen szólítják. Pl. Filkeházán az utóbbi harminc évben Szaszák Pál volt a pásztor, ezért nagyon sokan csak *Pali bácsinak* nevezik. „Hajt már a Pali bácsi” — mondják. Nyíri és Kovácsvágás kivételével minden hegyközi falunak csak egy csordája volt. Nyíriben a két világháború között külön volt *zsellérek pásztor*a, *gazdák pásztor*a és a *Kandó pásztor*a. A zsellérek az uradalomtól bérelt legelőt legeltették, a gazdák csordája a közös falusi legelőre járt. A Kandó pásztor a néhány gazdának 20—25 db marháját őrizte egy kaszálónak nem használható dombos, bozótos területen, amit egy Kandó nevezetű tulajdonostól vettek meg az 1900-as évek elején. 1946 után azonban Nyíriben is csak egy csorda volt. Kovácsvágáson a falut kettészelő út keleti oldalán álló házak alkották a *keleti sort*, a nyugati oldalon állók a *szálati sort*. Ennek megfelelően két csorda és két pásztor volt a faluban, de csak egy *kondás*. A két sornak külön bikája volt az 1930-as években.

A pásztorok a falubeli földnélküli zsellérek és szegényparasztok közül kerültek ki, vagy máshonnan fogadták. Pusztafaluban a múlt század végétől az 1950-es évekig a Kopasz család tagjai a pásztorok, Füzérkajátán Szabóék voltak régi pásztorok. Volt olyan csordás is, aki a Hegyköz több falujában szolgált. Hrabócki Márton szülei is pásztorok voltak, gyermekkorától kezdve apja mellett bojtárkodott. 1929-től 1968-ig Sátoraljaúj helyben, Vilyvitányban, Alsóregmecen, Füzérradványban és Kishután fogadták meg pásztorok. Az 1950-es, 60-as években a legtöbb faluban változás történt a pásztor személyében. Egyre kevesebb parasztember vállalja ezt a munkát. A fiatalabbak inkább az iparban helyezkednek el, csak azok az idős csordások maradnak régi foglalkozásukban, akik más munkát nem bírnának végezni. Így a korábban örökölt, vagy gyermekkorban tanult pásztorság elsősorban cigányok alkalmi foglalkozása lett.⁷⁶ A cigányokat azonban nem látják szívesen a gazdák. „Nem akarnánk ide rögzíteni cigányt. *Sorba* hajtsunk inkább, ha a faluból nem akad. A cigány azért is nem jó pásztor, mert kapta magát, oszt mindég hazament egy-két napra, a marhával meg nem tudtak mit csinálni. A legnagyobb munkában kellett hajtani sorba.” (Pusztafalu, Hutkai István, 75 éves.) A faluban hosszú ideje élő pásztoembereket, ha jól viselték magukat, rendszeren ellátták feladatukat, megbecsülték. Bár az adatközlők szerint „egy bíró vagy elnök se mindenkinek jó.

75. A csorda és a csordás elnevezés a Zempléni-hegység és a Bodroghköz falvaiban általánosan elterjedt (*Ikvai N.*, 1962. 28.; *DENIA* 165.; *György K.*, 1971. 55.).

76. Vö. *Fél E.—Hofer T.*, 1961. 40.

Hát úgy volt a pásztor is. Az egyik gucsmolta, a másik dicsérte. A csordást jobban becsülték mint a kondást. A kondást jobban lenézték, az állatokbul kifolyólag.” (Füzér, Orosz Miklós, 73 é.) Ha a munkájáért meg is becsülték a pásztor és családját, azért a falu társadalmi rendjében a legalsó helyen álltak. A lányok, mégha tetszett is nekik a pásztor fia, nem szórakoztak vele. „Azt mondták nekem a lányok: csak ne a kajati pásztor fia volnál! Elmennék hozzád ne félj, szívesen. Úgy szeretnék, mint akármelyik pusztafalusi legényt, csak ne a kajati pásztor fia volnál. Hát nem becsültek semmire se, mert pásztorgyerek voltam.” (Füzérkajata, Szabó István, 67 é.)

A csordás fogadását, szerződtetését a közbirtokosság vezetősége intézte. Ha a régi pásztor nem felelt meg, a szerződés lejártá után mást fogadtak a helyébe. Ennek hamar híre ment a környező falvakban, és legtöbbször maga a jelölt jött *ajánlkozni*, vagy a faluból akadt jelentkező. A pásztorfogadás ideje változó. Az első világháború körüli években még a késő őszi hónapokban vagy karácsony és újév között tartották, mert az új helyét már az év első napján el kellett foglalni a pásztornak. Régen újévtől újévig fogadták meg a csordást, hiszen a bikagondozás is a feladata volt. „Amelyik pásztor nem tudott elhelyezkedni újév előtt, az már meg volt ijedve.” (Pusztafalu) Az 1930-as, 40-es évektől kezdve a pásztor már áprilistól, májustól fogadják egy évre, vagy csak a legeltetési időnyre. Ennek megfelelően a pásztorfogadás ideje újév után, esetleg kora tavasszal van valamelyik szombat este vagy vasárnap délután. Erre az alkalomra összehívták az állattartó gazdák közgyűlését a község házára vagy a közbirtokossági elnök házába, újabban pedig az iskolába. A vezetőség előre kidoboltatta a pásztorfogadás, *választás* (Füzér) idejét, de azon nem jelent meg minden gazda. Asszonyok csak a Hutákban mentek el a pásztorfogadásra azokból a családokból, ahonnan *útban* voltak a vándoriparos férfiak. A gazdák már előre megbeszélték, hogy jó volt-e a régi pásztor, kihajtott-e rendes időben, pontosan vigyázott-e az állatokra, ha kárt okozott, megtérítette-e stb. Ha a munkája ellen nem merült fel kifogás, akkor *felkérdezték* a csordást, hogy akar-e továbbra is *szolgálni*. „Behívták édesapámat, aszonták neki:

— No János, hát itt az idő, mán letelt az idő, hát most meg kell állapítani, megmarad-e vagy nem.

Édesapám mingyán hozzátette a szót.

— Hát ha nincs ellenem kifogásuk, megmaradok.

— Javítást vagy valami ilyesmit nem kérsz?

— Nem kérek, meg vagyok elégedve. — Mondta édesapám.”

(Füzérkajata, Szabó István 67 éves.)

Ha a pásztor javítást kért, és a közgyűlés megadta, mert *hűséges* volt, akkor megkötötték a szerződést. Elkészítették a *komenciós* vagy *konvenciós levelet*, melyben a bér- és a munkafeltételek szerepeltek. Új pásztor esetén ekkor állapodtak meg abban is, hogy mikor foglalja el a helyét, és a gazdák közül ki szállítja át a faluba bútorait és felszerelését.

Az alábbiakban három, különböző időtartamra kötött munkaszerződést közlök 1903-ból, az 1940-es és az 1950-es évekből.

Komenczió levél⁷⁷

Alolírott Makai János Felső Regmeczi Lakos be állottam a község Lakosainak csordásnak

Évi fizetés

Először Egy tehén 1 véka gabona 1 kenyér 1 szakajtó liszt

2 tojás 2 krajczár

2. szor 1 tinó 1 negyedrészt búza

3. szor 1 kis bornyú 20 krajczár

4. szer évi lak bére 14 korona

A fent fizetésért Január 15-től Deczember 31-ik 1907.től szolgálatba lépni. kötelezem magamat arra hogy a kezem alatt levő marháknak általam kár tetetik felelős vagyok a kár térítést megfizetni a gazdák parancsát a hová hagyják hajtani teljesíteni ha a községet el hagynám hatalmat adok a község előjáróságának karhatalommal vissza állíthason.

Kelt Felső Regmecz 1906. November 25.

Makkai János

Konvenció levél⁷⁸

Mely egyrészt a Filkeházai közb. más résztől Szaszák Pál Filkeházai lakos mint csordás között jött létre.

A fent nevezett felvállalja a község szarvasmarha őrzését 1947 év ápr. 1-től 1948. ápr. 1-ig és ezért kap bér címén 12 mm terményt fele búza fele rozs és hozzá tartozó rétet és földet, 2 szekér tűzifát hazaszállítva és kap még 150 Ft pénz fizetést. A földet tartozik kellő időben megművelni, ha esetleg elhanyagolja úgy a föld el lesz vonva. A fent nevezett tartozik a község bikáját kifogástalanul gondozni, a közb. vezetőjének engedelmeskedni, a csordát kifogástalanul őrizni és az önhibájából történt károkért felelős úgy mint mezzei kárért és az állatban tett kárért.

A jelen megállapodás mindkét résztől el lett fogadva.

Filkeháza 1947. Márczius hó 20-án.

közb. elnök

csordás

Munkaszerződés⁷⁹

Amelyet egyrészt Nyíri Legeltetési Bizottsága Szabó István elnök, másrészt Csendi József lakik Telkibányán, született Kovácsvágás, 1901, aug. 17 anyja leánykori neve Mészáros Rózsa a következő feltételekkel lett megkötve.

1. A Legeltetési Bizottság pásztorként alkalmazza a fent nevezett dolgozott 1957 évi május hó 1 napjától kezdődően 1957 november 20 napjáig.

2. Fent nevezett dolgozó kijelenti, hogy 1. pont alatt megjelölt munkára és időre a Legeltetési Bizottság alkalmazásába lép.

77. BL. Sátorajaujhely, V/1.

78. SRMA. 72—65. 5.

79. SRMA. 73—2.

3. A pásztort a következő munka bér és egyéb juttatások illetik meg. Számos állatonként $\frac{3}{4}$ rész termény kis számos állatok után $\frac{1}{2}$ véka termény minden háztól, ahonnan 1 db jár $\frac{1}{2}$ kenyér ahonnan több jár 1 db kenyér, vagy az ára, minden háztól $\frac{1}{4}$ rész burgonya, 1 liter főzelék, darabonként 2 Ft. bocskor pénz. Jármos állatok után fele bér jár.

Aki természetben nem tudja megadni az a mindenkori szabad piaci árt köteles megfizetni, illetve lefognadni.

4. A pásztor köteles az 1 pontban megjelölt napon a Legeltetési Bizottságnál munkára jelentkezni, a munka viszony tartama alatt a rábízott munkát becsületesen, a legjobb tudása szerint szakszerűen elvégezni, a kapott utasításokat végre hajtani, a legelő gazdálkodási szabályzat rendelkezéseit és a munka fegyelemre vonatkozó szabályokat megtartani.

Mezőgazdasági értesítő munkaszerződés 5, 6, 7, 8, 9, pontja is irányadó. Pásztor által okozott kárért mindenkor felelős.

Nyíri, 1956. december 1-én
elnök VB titkár

pénztáros
pásztor

A pásztor bérét községenként eltérő módon állapították meg. Volt olyan falu (Filkeháza, Pusztafalu, Füzér), ahol a gazdától összesen járó termény mennyiségét vették a szerződésbe, amit számosállatonként szétosztva vetettek ki az egyes állattulajdonosokra. Gyakoribb volt azonban, hogy a járandóságot számosállatokra kivetett mennyiséggel vették be a munkaszerződésbe.

A csordás bére a következő elemekből állt:

1. *termény* (fele búza, fele rozs). Az egy összegben megállapított komenciót a két világháború között *köböl*ben számították, azóta inkább mázsában szabják meg.⁸⁰ A számosállatonként kivetett gabona mennyisége változó, a legtöbb helyen azonban 1 véka a pásztor bére (Nyíri, Filkeháza, Széphalom, Kishuta). A terménybeli járandóságot a *géplés* (cséplőgéppel való cséplés) befejezése után kezdte összeszedni a csordás, de a módosabb gazdák már korábban is adtak előleget. Ilyenkor egy napig nem hajtott a pásztor, vagy az esti órákban ment az *életért*. A gazdák többségétől azonban már csak a késő őszi hónapokban *hátalták össze* a terményt. A *cselédek negyedrészt*⁸¹ vittek magukkal, mert így a többszöri mérésnél minden háznál valamivel több gabonát kaptak. A vezetőségből a *gazda*, a *pénztárnok* vagy egy *megbízott* ment a pásztorttal ellenőrizni a beszédést. Ahol vékával mérték ki a járandóságot, ott is igyekeztek a pásztorok nagyobb méretű vékát szerezni, mert azok úrtartalmában is volt némi eltérés. Ha évközben elfogyott a liszt a pásztor családjánál, járandóságának egy részét megkaphatta néhány gazdától, de mindig csak olyan mennyiséget, amennyi a már letöltött időre megillette.

2. *paszuj*, ill. *bab* (1—2 liter marhánként vagy házanként).

3. *krumpliföld* (200 □-öl—1 kat. hold.) A közbirtokossági tagok szántották, trágyázták, a pásztor családja pedig köteles volt kapálni, megművelni.

4. *krumpli* (egy kosár vagy egy véka).

5. *kenyér* (fél kenyér marhánként). A pásztor sorba járt a kenyérért. Né-

80. Egy köböl=4 véka; 1 véka=32 liter. (SRMA. 59—68. *Balassa I.* gyűjtése.) A Zempléni-hegység falvaiban 1 véka=28 liter=20 kg. (*Ikvai N.*, 1967. 167.)

81. A véka negyedrésze: 8 literes, dongafából készült, fogóval ellátott mérőedény.

hány nappal korábban szolt a soronkövetkező háziasszonynak, hogy tőle mikor kéri a kenyeret.

6. *tehén- vagy kecsketartás*

7. *széna* — ritka járandóság, csak Pusztafaluban kapott a pásztor egy boglya szénát az 1930-as években.⁸²

8. *tűzifa*.

9. *bocskorpénz*, illetve *bočkorňe peňegi* (Kishuta, Nagyhuta, Vágáshuta). Az első kihajtáskor a pásztorinak adott néhány fillér. Az 1960-as években Nyírriben 5 forintot adtak marhánként. Ilyenkor egy darab szalonnát is kapott a pásztor *szoktatóba*.

10. *nagypénteki liszt* (2 kila vagy 2 liter, illetve egy *szakajtó*).

11. *nagypénteki tojás* (1—2 darab marhánként). A nagypénteki liszt és tojás minden faluban a pásztor járandóságához tartozott, de ezzel néhány községben az járt, hogy nagypénteken még akkor is végig kellett hajtani a falun a csordát, ha még nem volt legeltetési idény.

12. *penzösszeg*. Főleg az 1940-es, 50-es években terjedt el a számosállatokra kivetett pénzösszeg szedése. Marhánként 2—10 forintot kellett befizetni.

A pásztor bérének fenti elemei nem voltak meg minden faluban, vagy egy falun belül is változtak a különböző években. A Hegyközben mindenütt jellemző azonban a *termény, bab, krumpliföld, krumpli, bocskorpénz, nagypénteki liszt* és *tojás* szedése, illetve juttatása a csordás részére. A kenyér mint járandóság az 1930-as, 40-es években még a legtöbb faluban általános, utána azonban már csak elvétve fordul elő. A termelősövetkezetek megalakulásával megszűntek a közbirtokosságok, s ezután a háztáji tehenekhez is a termelősövetkezet fogadja a pásztort. A szerződést a tsz-irodán kötik meg. A termelősövetkezet kijelöl egy embert a faluban, aki év közben két részletben beszedi a pásztor bérét az állattulajdonosoktól, a csordás bérét pedig a tsz fizeti folyamatosan. Egy összegben állapítják meg a pásztor havi bérét, amit tehenenként vetnek ki az állattartókra. Filkeházán 1978-ban 20—25 szarvasmarha jár a legelőre, egy után 480 forintot kell fizetni május 1-től október végéig. A pénzfizetésen kívül jelenleg nem szerepel egyéb juttatás a pásztor szerződésében. Szokás szerint azonban ma is kap marhánként 10 kg krumplit (1 kosár), 1—2 liter tejet, amit alkalmoszerűen szed össze a pásztor felesége. *Szoktatónak* ma is adnak házanként egy darab szalonnát, egy pohár pálinkát az első kihajtási napokon. A tsz-től illetményföldet is kapott a filkeházi pásztor, de nem művelte, ezért elvették tőle. Ha ősszel jó az idő, a szerződés lejárta után is kihajt a csordás, de ilyenkor külön megállapodik az állattartókkal a fizetésben. Ha a pásztor valamilyen ok (pl. betegség) miatt nem tud hajtani, akkor a falu lakói sorban legeltetnek. A falu egyik végéről kezdve a férfiak vagy asszonyok kettesével őrzik a csordát. Ilyenkor reggel nincs kürtölés, és este később hajtják haza a csordát.

Ha a pásztor falubeli volt, akkor rendszerint a saját házában lakott. A közbirtokosságoknak azonban a legtöbb helyen volt egy vagy több *pásztorháza*, illetve *cselédlakása*, amelyben a csordás, gulyás és a kondás lakott a család-

82. *Tagán G.*, 1939. 150.

jával.⁸³ A 19. századi pásztorházakról a füzérradványi uradalom cselédházai alapján alkothatunk képet. Ekkor kétféle cselédházat említenek. Az egyik sem beosztásában, sem anyagában nem tért el a szokásos zsellérházaktól. Ilyet jegyeznek fel Füzéren 1809-ben: „Ezen Pálinka Ház Napkeleti végének által ellenében építtetett a Mlgos Grófné által 1806ik esztendőben egy új Kondás Ház és sertés ól kőből szalma fedél alá, három sor zsendely lévén fel verve az Eszterhájára, Tölgyfa gerendákra, Szarufákra, a hossza 15. szélessége 3 1/2 öll; a Déli végén vagyon egy pitvar, egy szoba és egy kamra, azontúl Észak felé három részre osztott sertés ól mind ezek jó statusban.” Füzéren még egy nagyobb, más típusú cselédházzal is értesülünk: „Ezen Major Udvarnak az Utczára szolgáló egyik részén épülve vagyon 18 öll hosszúságra 4 öll szélességre Tölgyfa oszlopokra, patits Tapaszszal fa kéménynyel a Cseléd Ház Szalma fedél alatt, melynek allyára három sor Bikfa Zsendely vagyon körül fel verve, foglal magába négy szobákat, két pitvart és négy kamrákat. Ezen szobákon vagyon fába foglalt ablak 8; Fenyő Deszkából készült ajtok sark vasakkal 8; Belül fűttő kenyér sütő kementze 2; Kívül fűttő kemeze 1; Kandalló 1.”⁸⁴ A közbirtokossági pásztorházakra is jellemző, hogy építőanyaguk, szerkezetük, beosztásuk általában megegyezik a Hegyköz szegényebb parasztházaival. A borona- és paticsfal mellett kőből is építették a házakat, és leggyakrabban zsúpszalmával fedték. A cselédházak beosztása aszerint változik, hogy egy vagy több pásztor élt egy házban. Ha több pásztor lakott egy épületben, akkor is jutott minden családnak egy szoba és kamra, eseteg a konyhát és az istállót használták közösen.

A községnek nem kellett *bojtárt* fogadnia. Ha a pásztornak volt fűgyermek, ő bojtárkodott mellette, így tanulta meg a pásztorságot. Gyermek nem lévén rendszerint a faluból tartott maga mellett egy fiút a pásztor a legeltetési időszakban. A bojtár néhány mázsa búzát, napi kosztot, egy pár bakancsot, egy öltözet hétköznapi és ünneplő ruhát kapott a csordástól.

A szerződésben megállapított béren és az első kihajtáskor kapott különböző adományokon kívül szokás volt a Hegyközben a pásztor megajándékozása a nagyobb egyházi ünnepek és a cséplés alkalmával. Pünkösdkor már minden faluban kijárt a csorda a legelőre, ilyenkor a reggeli kihajtás alkalmával szedte össze a pásztor felesége a számukra készített lekváros, túrós, kásás, káposztás *lángost*, *kalácsot* (*kolač* — Kishuta, Nagyhuta, Vágáshuta) és *kürtöst*. Minden olyan háztól kaptak egy lángost, ahonnan marha járt a legelőre. A csordás felesége és családja kosárba, *abroszba*, *zajdába* vagy *batyuba* szedte össze. „Ilyenkor egy hétig lángost ettünk” — mondja egy öreg pásztor. A lángosadás szokása még ma is él. Míg a család és vendégei számára a legújabb süteményeket készítik a háziasszonyok, addig a pásztornak lángost, bélest sütenek. Húsvétkor ritkán, csak néhány faluban (Nyíri, Pusztafalu) ajándékozták meg a csordást, ugyanis a lángosadás szokása a reggeli kihajtáshoz

83. Az 1930-as években Füzéren pásztorház 60 □-öles udvarral, kerttel és bikaistállóval, 120 □-öles kert, 760 □-öles telken kovácsműhely lakással (BL. IV. B. 409. 152), Nyíriben 1 bikaól csordásházzal, 1 kovácsház, 1 zsellérház (BL. IV. B. 409. 262.), Pálházán 100 □-öles telken kondás- és csordásház bikaállal és kovácsház (BL. IV. B. 409. 268.) képezte a közbirtokosság vagyonát.

84. A két cselédház leírását Balassa I. közli. (*Balassa I.*, 1958. 320—321).

kapcsolódott, húsvétkor pedig nagyon ritkán járt a marha a legelőre.⁸⁵ Karácsonykor a pásztorok feleségükkel együtt mentek *kántálni* az állattartó gazdákhöz. A pásztor az ablak alatt elkürtölte a *Mennyből az angyal*-t, és rendszerint itt, ritkán a házba belépve mondott köszöntőt:

„Adjon az isten több karácsony estéket elérni,
nem ilyen szomorút, hanem örvendetesebbet.
Bő bort, bő búzát eleget,
atyafi szeretetet, holtunk után lelki üdvösséget,
ezt kívánjuk az egész háznépnek.
Ahányszor megbillenti a szarka a farkát,
annyi ezres bankó üsse a házigazda markát!” (*Pálháza*)

A háziak megköszönték a jókívánságokat, és a pünkösdihez hasonló lán-gost, kalácsot raktak a pásztor feleségének a kosarába, a pásztor pedig borral vagy pálinkával kínálták.⁸⁶ A bort vagy megitták, vagy a magukkal vitt *butykosba*, *demizsonba* öntötték. A régóta egy faluban szolgáló és megbecsült pásztor újabban le is ültetik az asztalhoz, borral és süteménnyel kínálják, de ilyenkor is öntenek az italból a demizsonba. Esetenként egyéb alkalommal is adtak a pásztoroknak egy darab szalonnát, kenyeret, krumplit vagy gyümölcsöt.

A csordás élelmezéséről a családja gondoskodott. Egyedülálló, magános pásztor esetén fordult elő, hogy a falu sorban kosztolta, és ez beleszámított a bérébe. Reggel kenyeret és szalonnát tettek a tarisznyába a soros háznál, délben pedig főtt ételt kapott. Ilyenkor minden háziasszony igyekezett jobbat főzni, mert félt, hogy megszólja vagy *kibeszéli* a pásztor.

A csordás az őszi hónapokban az időszaki legelőkre, a gabonaföldek tarlóira és a rétekre is hajtott. Aratás után a községi bíró és a közbirtokossági elnök kidoboltatta, hogy a gazdák meddig hordják be a keresztet, mert „be fog szabadulni a talló és utána már nem felelnek a termésért”. A tarlókat rövid ideig legeltették, mert július végén, augusztus elején megkezdték a szántást. A rétek csak a második kaszálás, a *sarnyú* betakarítása után (augusztus végén) *szabadultak be*. A széna behordása után vártak még egy-két hetet, hogy „erősödjön meg a fű”, azután beszabadult, és amíg a hó le nem esett, kint járt a jószág. A második világháború utáni évektől kezdve rendszerint október végéig fogadják a pásztor. Ezután amíg az idő engedi vagy külön fizetésért megfogadják a pásztor, vagy mindenki maga legelteti a teheneit olyan gödrökben, szántóföldek végén, ahol megmaradt a fű.⁸⁷

Összegezeként megállapíthatjuk, hogy a közbirtokosságok fontos gazdasági funkciót tölthettek be a falvak életében. A jobbágyfelszabadítás után

85. Eltekintve a nagypénteki kihajtástól, ami a nagypénteki liszt és tojás miatt történt.

86. Vö. *Szendrey A.*, 1939. 165; a kondás megajándékozásához *Petercsák T.*, 1972. 516. A pásztorok karácsonyi kántálása és ajándékozása más területeken is szokásos (DENIA, 680. 742.) Vö. *Fél E.—Hofer T.*, 1961. 141. Szlovákiában az ünnepi ajándék neve *sviatočné* (Die slowakische... 1972. 40).

87. A csorda feloszlása utáni külön legeltetés a Zempléni-hegység falvaiban is általános (DENIA, 165. *Szabadi I. gy.*) Vö.: *Varga Gy.*, 1972. 364.

létrejött kisparaszti gazdaságok működését koordinálták bizonyos gazdasági feladatok elvégzésére. A közbirtokosságok legfontosabb célja az osztatlan közös birtokok, az erdők és legelők használatának szabályozása, igazgatása és kezelése volt. A közbirtokossági tagok közgyűlése döntött a legelőrendtartásról, a favágás rendjéről, a pásztorok fogadásáról. A legeltetés rendjének, a favágás módozatainak meghatározása, a közmunkák szabályozása és szervezése, a pásztorok felügyelete, az apaállatok beszerzése és takarmányozásának biztosítása pedig a választott közbirtokossági vezetőség feladata volt. A közbirtokosságok saját ingó és ingatlan vagyonnal és külön költségvetéssel rendelkeztek. A hegyközi közbirtokosságok a termelészövetkezetek megalakulásáig, az 1960-as évek elejéig, közepéig működtek, de a háztáji tehénekhez fogadott pásztor járandóságának összeszedésénél, alkalmi megajándékozásánál tovább élnek a közbirtokosságokban kialakult hagyományok.

IRODALOM

- A magyar korona...*, 1897. A Magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Budapest, 1897.
- Az 1871. évi törvények...* Az 1871. évi törvények gyűjteménye. Budapest, 1908.
- 1898. évi...* 1898. évi Országos Törvénytár. Budapest, 1898.
- 1935. évi...* 1935. évi Országos Törvénytár. Budapest, 1935.
- Balassa I.*, 1958. Cselédházak az abaúji Hegyközben. Néprajzi Közlemények. III. 1958. 1—2. sz. 320—321.
- Csiba L.*, 1958. A tejfalusi közbirtokosság történetéből. Néprajzi Közlemények. III. 1958. 311—337.
- Die slowakische...* Die slowakische Volkskultur. Bratislava, 1972.
- Dobrossy I.*, 1972—74. Juhtartó gazdatársulások a XX. század elején Kunmadarason. Műveltség és hagyomány XV—XVI. Debrecen, 1972—74. 93—108.
- Éber E.*, 1961. A magyar állattartás fejlődése. Budapest, 1961.
- Éble G.*, 1911. A nagykarolyi gróf Károlyi család összes jóságainak birtoklasi története. I—II. köt. Budapest, 1911.
- Fél E.—Hofer T.*, 1961. Az átányi gazdálkodás ágai. Néprajzi Közlemények VI/2. 1961.
- Fényes E.*, 1837. Magyar Országának s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. III. Pest, 1837.
- Fényes E.*, 1851. Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá betűrendben körülményesen leíratik. I—IV. Pest, 1851.
- Földes L.*, 1962. Egy alföldi juhtartó gazdatársaság. Néprajzi Értesítő, XLIV. 1962. 27—80.
- Für L.*, 1972. Jobbágyföld — parasztföld. *Szabó István* (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848—1914. I—II. Budapest, 1972. 33—154.
- Gruber F.*, 1960. Rét és legelő. Budapest, 1960.
- György K.*, 1971. Pásztorfogadás. Abaúj és Zemplén népeletéből. Sátoraljaújhely, 1971. 54—56.
- Ikvai N.*, 1962. Szénamunka és takarmánykészítés a Zempléni hegyvidéken. Ethnographia, LXXIII. 1962. 26—53.
- Ikvai N.*, 1967. Földművelés a Zempléni-hegység középső részén. Műveltség és hagyomány IX. Debrecen, 1967.
- K. Kovács L.*, 1948. A magyar állattartás kutatása. Klny. a Magyar Népkutatás Kézikönyvéből. Budapest, 1948.
- Kolossváry Sz-né*, 1975. A magyar erdőgazdálkodás történelmi fejlődése. *Kolossváry Szabolcsné* (szerk.): Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Budapest, 1975. 15—79.
- Magyar törvénytár. Budapest, 1912.
- Magyar törvénytár. Budapest, 1914.
- Magyar Statisztikai...* Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat 99. kötet. 1935.
- Petercsák T.*, 1972. Népi sertéstartás Filkeházán. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XI. Miskolc, 1972. 505—527.
- Petercsák T.*, 1973. Szarvasmarhatartás egy hegyközi faluban. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XII. Miskolc, 1973. 357—407.

- Petercsák T.*, 1974. A szarvasmarha gazdasági jelentősége a Hegyközben. Kézirat a Debreceni Egyetemi Néprajzi Intézetben.
- Petercsák T.*, 1975. Adatok Filkeháza lótartásához. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XIII—XIV. Miskolc, 1975. 537—547.
- Petercsák T.*, 1976a. Adatok a hegyközi szarvasmarhatartáshoz. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 15. Miskolc, 1976. 130—134.
- Petercsák T.*, 1976b. Baromfitartás Filkeházán. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XV. Miskolc, 1976. 231—247.
- Petercsák T.*, 1977. Az erdő szerepe a hegyközi állattartásban. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XVI. Miskolc, 1977.
- Szabadfalvi J.*, 1968. Makkoltatás a Zempléni hegységben. Ethnographia, LXXIX. 1968. 62—75.
- Szabadfalvi J.*, 1970. Az extenzív állattenyésztés Magyarországon. Műveltség és hagyomány XII. Debrecen, 1970. . . .
- Szabó I.*, 1976. Jobbágyok — parasztok. Budapest, 1976.
- Szabó L.*, 1965. Paraszti munkaszervezet és társasmunkák a Zempléni hegyvidéken. Néprajzi Értesítő, XLVII. 1965. 133—158.
- Szendrey Á.*, 1939. Pusztafalusi néphagyományok. Néprajzi Értesítő, XXXI. 1939. 156—170.
- Tagán G.*, 1939. Pusztafalu gazdálkodása. Néprajzi Értesítő XXXI. 1939. 142—156.
- Tálasz I.*, 1936. A Kiskunság népi állattartása. Budapest, 1936.
- Varga Gy.*, 1972. A szarvasmarha egy bihari falu gazdálkodásában. Klny. a Debreceni Déri Múzeum 1969—70. évi évkönyvéből. Debrecen, 1972.
- Varga Gy.*, 1976. Lokális gazdasági társulások Hajdú-Bihar megye mezővárosaiban. Ethnographia, LXXXVII. 1976. 161—174.

KOMPOSSORAT UND WEIDEVEREINIGUNGEN IM HEGYKÖZ

(Auszug)

In der ethnographischen Literatur über Viehhaltung gibt es kaum Arbeiten, die sich mit der Rolle und der Arbeit der Wirtschaftsvereinigungen und der Genossenschaften befassen. Die vorliegende Studie erörtert die Weidevereinigungen und Komposssorate im *Hegyköz* (Komitat Abauj-Zemplén) auf grund archivaler und rezenter Sammlungen. Vom Verfasser sind mehrere Spezialstudien über die Viehzucht in diesem Gebiet erschienen, in denen er ausdrücklich betont, dass im Hegyköz die Viehhaltung eine organische Ergänzung des Ackerbaus ist.

Vor der Aufhebung der Lehnherrschaft benutzen die Gutsherren und Lehnbauern gemeinsam das Weiland, Holz bekamen die Lehnbauern aus den Wäldern der Gutsherren. Von den Weiden und Weidemöglichkeiten der untersuchten Dörfer stehen uns aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts nur vereinzelte Angaben zur Verfügung. Nach der Aufhebung der Lehnherrschaft 1848 bleibt die Frage der Wälder und Weiden ungeklärt, erst die herrschaftliche Verordnung vom 3. März bringt eine Lösung, wonach die Weiden und Wälder zwischen Gutsherren und ehemaligen Lehnsbauern getrennt werden müssen. Zwischen 1850 und 1870 verliefen im Hegyköz die Trennungs- und Aufteilungsverhandlungen. Auf Grund einer Übereinstimmung zwischen Gutsherren und Häuslern wurde für jede Gemeinde Weide- und Waldgebiet pro Grundstück festgelegt und für die ehemaligen Lehnbauern besonders vermessen. — Im Weiteren schildert die Arbeit die Art und Weise der lokalen Entwicklung auf dem beschriebenen Gebiet.

Tivadar Petercsák